

پژوهش‌های حقوقی

شماره ۱۱

هزار و سیصد و هشتاد و شش - نیمسال اول

مقالات

- گرایش به پذیرش و توسعه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
- حقوق در بند سیاست: تحلیل قطعنامه ۱۷۴۷ شورای امنیت
- امکان توسل به دفاع مشروع برای مبارزه با تروریسم
- مسأله اساسی‌سازی نظم حقوقی
- بیمه مهر: لزوم تبیین، بازنگری و اصلاح ساختار آن
- مسئولیت مرتکب به پرداخت هزینه‌های درمانی مازاد بر دیه
- ارزیابی الزام دولت به ابتکار قانون در اسلوب تعامل قوا در ایران

موضوع ویژه: جنبه‌های حقوقی شبیه‌سازی انسانی و درمانی

- ابعاد حقوقی - اخلاقی همسانه‌سازی
- کرامت بشری و شبیه‌سازی انسان
- مبانی منع شبیه‌سازی انسان
- چالش‌های شبیه‌سازی درمانی انسان
- سیاست جنائی سازمان ملل در قبال شبیه‌سازی انسان

نقد و معرفی

- ارزیابی و نقد برخی محورهای قانون جدید دیوان عدالت اداری
- نقدی بر ماده ۱۸ اصلاحی قانون تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب

بیمه مهر: لزوم تبیین، بازنگری و اصلاح ساختار آن

دکتر سیدمرتضی قاسم‌زاده*

چکیده: تعیین مهر زیاد، با علم به اینکه مرد در شرایط متعارف قدرت پرداخت آن را ندارد، جز ایجاد توقع نادرست و نابجا برای زن و احساس ناتوانی، یأس و تخلف از اجراء تعهد برای شوهر فایده چندانی ندارد.

بیمه مهر یک راهکار معقول و منطقی برای قابل پرداخت شدن مهر زنان است ولی با وجود رشد روز افزون صنعت بیمه، بیمه مهر حتی برای بیمه‌گران و حقوقدانان نیز نوپا و ناشناخته است. گرچه در سالهای اخیر برخی از شرکتهای بیمه در صدد احیاء و ترویج نوعی سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر با نام بیمه مهریه بر آمده‌اند ولی بیمه مهر از حیث ماهیت و ساز و کار با بیمه عمر که نوعی سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر است تفاوت دارد. به علاوه شرکتهای بیمه در همان کار نیز توفیق چندانی به دست نیاورده و مشتریان زیادی جذب نکرده‌اند.

در این مقاله ضمن معرفی و تفکیک انواع بیمه مهر، مبنا و ماهیت، شرایط و ساز و کار حقوقی و اجتماعی بیمه مورد نقد، تجزیه و تحلیل قرار گرفته و برای فرهنگ‌سازی و ترویج آن نیز پیشنهادهایی شده است.

کلیدواژه‌ها: بیمه، بیمه مهر، خطر بیمه‌شده، شرکتهای بیمه، عقد نکاح، اعسار.

۱. مقدمه

در نظام حقوقی ایران، که مبتنی بر حقوق اسلام است، زن و مرد استقلال مالی دارند، ولی مرد هزینه‌های زندگی مشترک را بر عهده دارد و باید نفقه زن و فرزندان خود را

* دانشیار دانشکده علوم قضائی و خدمات اداری

بپردازد. به علاوه هنگام ازدواج شوهر معمولاً مالی را به عنوان مهر به زن می‌دهد. گرچه دو طرف درباره میزان و شرایط مهر توافق می‌کنند ولی تکلیف شوهر و حق زن بر مهر به حکم قانون است و سکوت طرفین در عقد و حتی تراضی بر اینکه به زن مهری تعلق نگیرد باطل است (ماده ۱۰۸۷ قانون مدنی) و آنان می‌توانند مقدار و شرایط پرداخت مهر را به تراضی تعیین کنند (مواد ۱۰۸۰ و ۱۰۸۷ قانون مدنی).

در عرف کنونی اغلب خانواده‌های ایرانی به تعیین مهر اهمیت بیشتری می‌دهند و گاه آن را نشانه وفاداری شوهر و عامل پیشگیری از طلاق و پشتوانه مالی زن بعد از انحلال نکاح به سبب مرگ شوهر یا طلاق می‌دانند و مقدار آن را بی‌سبب و به تقلید از هم افزایش داده و جماعتی آن را مایه فخر و مباهات قرار می‌دهند.

با وجود این، هیچیک از اهداف مذکور، با توجه به وضع نابسامان مالی شوهران جوان عملی نمی‌شود و آنان امکان پرداخت چنین مهرهای گزافی را ندارند و فخر و مباهات به ارزش موهوم مادی بنیانهای اخلاقی و عاطفی جامعه و خانواده را ویران می‌کند.

بیمه مهر راهکار مناسب و کم‌هزینه‌ای برای تسهیل ایفای تعهد شوهر و ایجاد آرامش و اطمینان خاطر برای زن به نظر می‌رسد؛ ولی به علت نوپا و نامناسب بودن شرایط بیمه‌های مهریه کنونی و عدم فرهنگ‌سازی و فقدان بستر مناسب استقبال چندانی از آن نشده بلکه به صورت نهادی ناشناخته حتی بین شرکتهای بیمه باقی مانده و رواج ندارد.

در این مقدمه باید متذکر شد که قرارداد تشکیل سرمایه یا پس‌انداز برای پرداخت مهریه که در بین شرکتهای بیمه، بیمه مهریه نامیده می‌شود، با بیمه مهر تفاوت دارد. آنچه به‌طور محدود شرکتهای بیمه ایرانی در قالب بیمه مهریه به آن عمل می‌کنند، بیمه تشکیل سرمایه یا پس‌انداز برای پرداخت مهر است نه بیمه مهر. بیمه مهر چنانکه باید، برای مردم و شرکتهای بیمه شناخته نشده و به آن عمل نمی‌شود.

هدف این مقاله ضمن معرفی و نقد بیمه تشکیل سرمایه برای پرداخت مهر آن است که بیمه واقعی مهر را نخستین بار و به‌طور ابتکاری از نظر حقوقی و اجتماعی تجزیه و تحلیل کرده، مبنا و ماهیت حقوقی آن را روشن کند و پیشنهادها و راهکارهای مناسب برای اصلاح ساختار انواع بیمه‌های مهر ارائه دهد. بنابراین نخست تعریف، اقسام

و شرایط عمومی بیمه مهریه و آنگاه شرایط اختصاصی بیمه تشکیل سرمایه برای پرداخت مهریه، بیمه مهریه و بیمه مختلط سرمایه و مهریه مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد.

الف - مفهوم و ماهیت

۲. اقسام مهر و بیمه‌های مربوط به آن

از بیمه مهریه، تعریفی در کتابهای تخصصی حقوق و بیمه به چشم نمی‌خورد. برخی از استادان به طور اجمال و مختصر از آن یاد کرده ولی به تعریف آن نپرداخته‌اند.^۱ به نظر می‌رسد که تعریف بیمه مهریه، بدون شناخت مهر و ماهیت آن، تعریف دقیقی نخواهد بود بنابراین ناگزیر، به عنوان مقدمه بحث، مهر و اقسام آن به اختصار معرفی می‌گردد.

قانونگذار مهر را تعریف نکرده است ولی استادان حقوق در تعریف آن گفته‌اند: مهر مالی است که زن بر اثر ازدواج مالک آن می‌گردد.^۲ یا مالی است که به مناسبت عقد نکاح مرد ملزم به دادن آن به زن می‌شود.^۳ به طور متعارف مهر در عقد تعیین می‌شود که مهرالمسمی نام دارد. گاه ممکن است تعیین مهر به آینده موکول شود یا اختیار تعیین مهر به دیگری تفویض گردد (ماده ۱۰۸۹ قانون مدنی) و نیز ممکن است مهر در عقد تعیین نشده یا با شرط عدم مهر صیغه نکاح جاری شود. گفته شد که سکوت طرفین در عقد مانع تعلق مهر به زن نیست و حتی تراضی بر اینکه به زن مهری تعلق نگیرد، باطل است (ماده ۱۰۸۷ قانون

^۱ جانعلی محمود صالحی، بیمه، تهران، بیمه مرکزی ایران، چاپ اول، ۱۳۸۱، ص ۱۷۷؛ عبدالرزاق احمد السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی، عقود الغرر عقود المقامره و الرهان و المرتب مدی الحیاه و عقد التأمین، ج ۷، مجلد ثانی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۹۶۴، ص ۱۴۰۲.

^۲ سیدحسین صفایی و اسدالله امامی، حقوق خانواده، ج ۱، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۳، ص ۱۶۶.

^۳ ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها، ج ۱، شرکت انتشار با همکاری بهمن برنا، ۱۳۷۶، ص ۱۳۸.

مدنی). در این صورت عقد نکاح صحیح است و دو طرف می‌توانند بعد از عقد مهر را به تراضی معین کنند و اگر قبل از تراضی بر مهر معین بین آنها نزدیکی واقع شود زن مستحق مهرالمثل است^۴ اگر یکی از طرفین قبل از تعیین مهر و قبل از نزدیکی بمیرد زن مستحق هیچگونه مهری نیست (ماده ۱۰۸۸ قانون مدنی). هرگاه شوهر قبل از نزدیکی و تعیین مهر زن خود را طلاق دهد زن مستحق مهرالمتعه است و اگر بعد از آن طلاق دهد مستحق مهرالمثل خواهد بود (ماده ۱۰۹۳ قانون مدنی).

در تفویض مهر، اختیار تعیین مهر به طرف دیگر عقد (شوهر یا زن) یا ثالث واگذار می‌شود. کسی که اختیار تعیین مهر به او واگذار می‌گردد داور است نه وکیل. هرگاه داور سمت خود را قبول کند باید مهر را تعیین کند وگرنه، بر طبق قواعد عمومی، دادگاه او را به اجراء تعهد و تعیین مهر اجبار می‌کند. اختیار داور در تعیین مهر گسترده است و بین کمترین مقدار مهر و بیشترین آن دور می‌زند البته داور نمی‌تواند چیزی را که مالیت ندارد یا از مقدار متعارف کمتر است به عنوان مهر تعیین کند زیرا به او چنین اختیاری تفویض نشده است و نیز نمی‌تواند از سقف بیشترین مقدار که اراده دو طرف یا عرف آن را تعیین می‌کند فراتر رود (مستفاد از ماده ۱۰۹۰ قانون مدنی).

بنابراین با توجه به اقسام مهر و نوع تراضی شوهر و زن درباره آن، فروض گوناگونی مطرح شده است^۵ که برای تسهیل کار تحقیق، بیمه مهر در سه فرض بنیادی ذیل مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد.

۱. مقدار مهر در عقد تعیین یا بعد از عقد به وسیله داور یا با توافق دو طرف تعیین شده است. در این فرض ممکن است مهر عین معین، کلی یا کلی در معین باشد.
۲. ممکن است در عقد مهر تعیین نشده باشد ولی زن حسب مورد استحقاق دریافت مهرالمثل یا مهرالمتعه را داشته باشد یا تعیین مقدار مهر به داور تفویض و او هنوز مهر را تعیین نکرده باشد.
۳. در پاره‌ای از فروض به زن مهری تعلق نمی‌گیرد و او استحقاق دریافت

^۴ همان.

^۵ سیدحسین صفایی و اسدالله امامی، پیشین، ص ۱۶۷ به بعد؛ ناصر کاتوزیان، پیشین، ص ۱۳۹ به بعد.

هیچگونه مهری ندارد. چنانکه هرگاه یکی از طرفین قبل از تعیین مهر و قبل از نزدیکی بمیرد زن مستحق هیچگونه مهری نیست (ماده ۱۰۸۸ قانون مدنی).

بیمه مهر در فرض اخیر باطل است زیرا زن استحقاق هیچگونه مهری ندارد و قرارداد بیمه فاقد موضوع است. با وجود این، هرگاه مقصود طرفین قرارداد بیمه سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر باشد، عقد صحیح است و بطلان مهر یا عدم استحقاق زن به هرگونه مهری موجب بطلان سرمایه‌گذاری مورد نظر نیست و بیمه‌گر باید به تعهدات خود عمل کند.

ولی بیمه مهر در دو فرض دیگر صحیح است که به تبیین دقیق نیاز دارد. در فرض دوم مهر تعیین نشده ولی قابل تعیین است، ذمه شوهر به حکم قانون به مهری که در آینده تعیین خواهد شد مشغول می‌گردد یا به بیان دیگر شوهر مسؤول و بدهکار مهری است که مقدار آن در آینده تعیین خواهد شد. بیمه مهر در این صورت در قالب بیمه شخص «که در این بیمه میزان تعهد بیمه‌گر با غرامت ناشی از خطر ارتباطی ندارد» یا بیمه مسؤولیت شخص می‌گنجد و نیز می‌توان برای پرداخت این نوع مهر سرمایه‌گذاری کرد.

در فرض نخست مهر تعیین شده یا عین معین است مانند خانه و اتومبیل معین یا کلی در معین است مانند یکی از ده دستگاه اتومبیل شماره نشده موجود در انبار یا به صورت کلی است مانند یک صد سکه بهار آزادی یا یک میلیون تومان پول رایج ایران. بیمه مهر مال معین وضع خاصی دارد که ممکن است بیمه مال یا بیمه مسؤولیت یا هر دو باشد. کلی در معین نیز در زمره بیمه اموال قرار دارد و تابع اصول و قواعد بیمه اموال است ولی بیمه مال کلی در معین وقتی در زمره بیمه اموال قرار می‌گیرد که تمام مصداقها بیمه شوند وگرنه باید مانند مال کلی بیمه شود و بیمه مهری که مال کلی است در قالب بیمه اموال نمی‌گنجد بلکه ممکن است به صورت: ۱. بیمه سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر؛ ۲. بیمه مهر یا؛ ۳. بیمه مختلط باشد. بیمه مهر کلی در قالب بیمه تضمین ذمه‌ای که اجراء آن به وقوع خطر تعلیق شده نیز قابل توجیه است.

بنابراین مباحث مربوط به بیمه مهر را به ترتیب ذیل: ۱. بیمه مال معین که مهر قرار داده شده است و؛ ۲. بیمه سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر؛ ۳. بیمه مهر و؛ ۴. بیمه مختلط مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهیم.

پیش از طرح این مباحث تبیین موضوع بیمه، بیمه‌شده و خطر بیمه‌شده نیز ضروری به نظر می‌رسد.

۳. تعریف بیمه مهر

با توجه به آنچه گذشت، بیمه مهر عقدی است که به موجب آن بیمه‌گر در برابر حق بیمه‌ای که یکجا یا به اقساط از بیمه‌گذار می‌گیرد پرداخت تمام یا بخشی از مهر کلی را به هنگام وقوع خطر یا جبران خسارت وارد بر عین معینی را که مهر قرار داده شده یا خسارت ناشی از آن را تعهد می‌کند.

بیمه مهری که عین معین یا کلی در معین است، در صورتی که تمام مصداقهای کلی در معین بیمه شوند، حسب مورد بیمه مسؤولیت یا بیمه خسارت به شمار می‌آید و بیمه مهر کلی خواه مقدار آن تعیین شده باشد یا در آینده قابل تعیین باشد مانند مهرالمثل یا مهرالمتعه یا مهری که داور تعیین خواهد کرد، بیمه شخص از نوع بیمه تضمین خسارت است. این بیمه به‌طور معمول در قالب بیمه عمر که نوعی سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر است اجرا می‌شود، ولی بیمه مهر به معنای خاص تضمین دین شوهر یا تعهد به جبران خسارت (وارد بر حق دینی زن) مفهوم ویژه‌ای دارد که نباید آن را با پس‌انداز و سرمایه‌گذاری شوهر در یک شرکت و تعهد آن شرکت به پرداخت بدهی شوهر از محل پس‌انداز وی با احتساب سهمش در سود حاصل از سرمایه‌گذاری در سررسید معین، به هنگام وقوع حادثه مرگ، از کار افتادگی یا طلاق یکی پنداشت. زیرا در بیمه مهر بیمه‌گر پرداخت مهر را که دین شوهر است و باید آن را به هنگام مطالبه به زن بپردازد بر طبق شرایط قرارداد بر عهده می‌گیرد تعهد می‌کند که هرگاه زن امکان وصول مال موضوع مهر یا حق دینی خود را به سبب مرگ شوهر یا طلاق و فقدان محل پرداخت از دست بدهد شرکت بیمه این خطر را جبران کند. در این فرض شرکت بیمه خطر و خسارت ایجاد شده برای زن را فقط از محل سرمایه‌گذاری شوهر جبران نمی‌کند بلکه از محل مجموع حق بیمه‌های بیمه‌گذارانی که در معرض چنین حادثه‌ای قرار دارند جبران می‌کند. در واقع در این فرض بیمه‌گر، تمام خانواده‌هایی را که خطر مرگ شوهر یا طلاق و فقدان دارایی کافی بر جای مانده از شوهر (ترکه) آنها را تهدید و زندگی پس از مرگ یا جدایی را برای زن دشوار

می‌سازد، تحت پوشش بیمه‌ای خود سازماندهی کرده و با محاسبه علمی و منطقی حق بیمه مناسب و معقولی از آنان دریافت و با مدیریت منابع جمع‌آوری شده خسارات زیان‌دیدگان احتمالی را، که برخی از زنها هستند، جبران و با خطر فقدان مهر مقابله می‌کند. بدین‌سان هم شوهر و هم زن در انعقاد قرارداد بیمه ذینفعند و هر یک به تنهایی یا هر دو می‌توانند بیمه‌گذار باشند. در صورتی که در بیمه پس‌انداز برای پرداخت مهر فقط شوهر ذینفع است و زن نمی‌تواند بیمه‌گذار باشد گرچه برخی از نویسندگان شوهر و زن را به‌طور مطلق دارای نفع بیمه‌پذیر دانسته‌اند.^۶

۴. بیمه تشکیل سرمایه برای پرداخت مهر (بیمه پس‌انداز محض) و بیمه‌های مختلط

بیمه‌های تشکیل سرمایه یا پس‌انداز که بین صنعت‌گران بیمه ایران به بیمه‌های عمر پس‌اندازی معروفند به سه دسته: ۱. بیمه عمر و پس‌انداز؛ ۲. بیمه مهریه و ۳. بیمه جهیزیه تقسیم می‌شوند.^۷ هدف کلی این بیمه‌ها تأمین افراد خانواده بعد از فوت و تأمین آینده‌اشخص بیمه‌شده است که علاوه بر تأمین خطر فوت جنبه پس‌اندازی نیز دارند. در کلیه این بیمه‌ها بیمه‌گذار باید مبلغ سرمایه‌ای که می‌خواهد در قبال آن بیمه شود و همچنین استفاده‌کنندگان از سرمایه بیمه در صورت فوت یا حیات بیمه‌شده را مشخص کند.^۸

این نوع بیمه که در واقع بیمه مهریه از نوع پس‌انداز محض است نه بیمه مهریه محض،^۹ جزء بیمه‌های مختلط اشخاص قرار نمی‌گیرد زیرا به گفته برخی از استادان^{۱۰} در بیمه مختلط بیمه‌گر، به هنگام سررسید، مبلغ بیمه‌شده را در صورت حیات ذینفع، که

^۶ آیت کریمی، کلیات بیمه، بیمه مرکزی ایران، چاپ هفتم، ۱۳۸۲، ص ۸۶.

^۷ بیمه ایران، (روابط عمومی)، بیمه‌های اشخاص، بی‌تا، ص ۱؛ برای اقسام بیمه‌های عمر نک: منوچهر فرجادی، بیمه‌های عمر و بازنشستگی، نشریه شماره ۸ مدرسه عالی بیمه تهران، ۱۳۵۴، ص ۱۷ به بعد.

^۸ آیت کریمی، همان.

^۹ برای بیمه مهریه محض نک: ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها، ج ۱.

^{۱۰} عبدالرزاق احمد السنهوری، پیشین، صص ۱۱۴۴، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۲.

بیمه‌گذار او را تعیین کرده است، به وی می‌پردازد. به چنین بیمه‌ای کسی پناه می‌برد که فرزندی دارد و می‌خواهد به هنگام فرا رسیدن موعد معین مقداری مهر را به نفع او تضمین کند بدین منظور زنده بودن خود را به سود او تا آن مدت بیمه می‌کند. بنابراین اگر موعد فرا برسد و فرزند زنده بماند بیمه‌گر مبلغ بیمه‌شده را به پدر، در صورتی که زنده باشد، می‌پردازد و گرنه به طور مستقیم به فرزند می‌دهد و با مرگ پدر که زنده بودن او بیمه شده است پرداخت اقساط قطع می‌شود ولی اگر فرزند پیش از فرا رسیدن موعد بمیرد، بیمه با مرگ وی پایان می‌پذیرد و ذمه بیمه‌گر بری می‌شود و اقساط پرداخت شده به همان حال باقی می‌ماند. به همین دلیل بیمه‌گذار به شرط حیات به طور متعارف به بیمه‌ای (مخالف این بیمه) پناه می‌برد که در آن اقساط پرداخت شده در حالت مرگ فرزند پیش از فرا رسیدن مدت معین به او برگردانده شود.

بیمه مهر با بیمه برای مدت معین تفاوت دارد زیرا در بیمه مهر مبلغ بیمه فقط در حالت زنده بودن ذینفع به شرط حیات در سررسید معین به او داده می‌شود ولی در بیمه برای مدت معین مبلغ بیمه در هر حال در سررسید به بیمه‌گذار به شرط حیات یا به ذینفع داده می‌شود.^{۱۱}

گاه بیمه‌گذار هم قصد سرمایه‌گذاری دارد و هم قصد بیمه مهر. در این صورت از ترکیب بیمه سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر و بیمه مهر استفاده کرده به بیمه مختلط رو می‌آورد. بیمه مختلط دارای دو جنبه پس‌انداز و بیمه با هم است. یعنی نه تنها هدف بیمه‌گذار تأمین سرمایه تا سقف معین برای پرداخت مهر است بلکه می‌خواهد در صورت فوت بیمه‌شده یا طلاق، مهر زن با سرمایه‌گذاری تأمین گردد. این بیمه امتیاز هر دو نوع بیمه یعنی بیمه سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهریه و بیمه مهریه را یکجا دارد زیرا هم سرمایه‌گذاری است هم تابع قانون احتمالات و اصول بیمه‌ای. چه خطر موضوع بیمه تابع قانون احتمالات است. بنابراین از آنجا که نوعی سرمایه‌گذاری است عقد نسبت به بیمه‌گذار جایز است و او اجباری به ادامه سرمایه‌گذاری ندارد و هر زمان خواست می‌تواند عقد را فسخ کند ولی عقد نسبت به بیمه‌گر لازم است که جز در صورت تخلف بیمه‌گذار و عدم پرداخت حق بیمه، حق فسخ ندارد.

^{۱۱} همان، ص ۱۴۰۲.

در این نوع قرارداد بیمه‌گر تعهد می‌کند؛ تمام یا بخشی از مهریه را که در قرارداد تعیین می‌شود، در صورت فوت یا حیات تا مدت معین که آن نیز به توافق و تصریح در قرارداد بستگی دارد به ذینفع زن پردازد و بیمه‌گذار تعهد می‌کند که اقساط بیمه را چنانکه تعهد کرده است تأدیه کند.

۵. تفاوت بیمه تشکیل سرمایه برای پرداخت مهر با بیمه مهر

بیمه تشکیل سرمایه برای پرداخت مهر که تنها بیمه شناخته شده برای شرکتهای بیمه است با بیمه مهر از نظر ماهیت^{۱۲} شرایط انعقاد و تعهدات ناشی از عقد تفاوت دارد.

۱. هدف بیمه تشکیل سرمایه سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر است ولی هدف بیمه مهر حسب مورد تضمین پرداخت مبلغ مهر یا پذیرش مسؤولیت خطرهای وارد بر مال موضوع مهر یا خطرهای ناشی از آن است که بیمه‌گر بر عهده می‌گیرد.

۲. عقد بیمه تشکیل سرمایه برای پرداخت مهر اصولاً مدتی پیش از عقد نکاح و تعیین مهر بین بیمه‌گذار (ولی شوهر یا کسی که به آینده او و همسرش علاقمند است یا خود شوهر) و بیمه‌گر منعقد می‌گردد در صورتی که عقد بیمه مهر بعد از نکاح و تعیین مهر بین شوهر یا نماینده او به عنوان بیمه‌گذار و بیمه‌گر بسته می‌شود.

۳. بیمه مهریه محض جنبه اجتماعی نیز دارد و تعهد بیمه‌گر در صورتی اجرا می‌شود که با مرگ یا طلاق به علت فقدان ترکه امکان وصول مهریه وجود ندارد و بیمه‌گر از محل وجوه دریافتی از مجموع اعضای شرکت‌کننده در این تعاون اجتماعی مهریه زن شوهرمرده یا مطلقه را در صورتی که امکان وصول قانونی مهر وجود نداشته باشد می‌پردازد ولی در این بیمه مهر از محل سرمایه‌گذاری بیمه‌گذار تأدیه می‌شود. مقررات شرکتهای بیمه ایران درباره بیمه مهریه نوعی بیمه مختلط سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر و بیمه مهر است. مقررات بیمه سرمایه‌گذاری محض مانند بیمه عمر درباره مهر اجرا می‌شود.

^{۱۲} نک: آیت کریمی، پیشین.

۶. بیمه مال معین

گفته شد که مهر ممکن است مال معین مانند خانه یا اتومبیل معین باشد.^{۱۳} در این صورت بیمه مهر در زمره بیمه اشیاء و گاه بیمه مسؤولیت مدنی قرار می‌گیرد. هرگاه مقصود زن این باشد که بیمه‌گر زیان وارد به اموال او را جبران کند در این صورت اموال خود را بیمه می‌کند چنانکه مالک باغ آن را در برابر سرمازدگی یا مالک خانه آن را در برابر آتش سوزی یا زلزله بیمه می‌کند ولی هرگاه مالک عین معین بخواهد زبانی را که ممکن است در آینده از عین معین به اشخاص ثالث وارد شود بیمه کند ناگزیر است از بیمه مسؤولیت استفاده کند. در بیمه مسؤولیت مدنی، گرچه ثالث زیان‌دیده از قرارداد بیمه منتفع می‌گردد و در صورت ورود زیان می‌تواند به بیمه‌گر رجوع و جبران زیانهای وارد را مطالبه کند ولی تعهد مستقیم بیمه‌گر در برابر بیمه‌گذار قبول مسؤولیت مدنی او در برابر شخص ثالث است نه تعهد در برابر شخص ثالث. در واقع بیمه‌شده مسؤولیت مدنی بیمه‌گذار است و بیمه‌گر مسؤولیت مدنی یا دین ناشی از مسؤولیت بیمه‌گذار را تعهد می‌کند.^{۱۴}

به علاوه ممکن است مالک عین معین با استفاده از هر دو نوع بیمه هم مال خود را در برابر خطرهای گوناگون مانند آتش سوزی، سیل و زلزله و هم مسؤولیت مدنی خود را، که در نتیجه زیانهای ناشی از عین معین به دیگران وارد می‌شود، بیمه کند. به‌طور معمول بیمه‌گذار زن است زیرا او مالک مهر است ولی چون اغلب شوهر با اذن صریح یا ضمنی زن در اموال موضوع مهر متصرف یا منتفع است که در این صورت او نیز می‌تواند زیان احتمالی وارد بر حق مالی خود یا مسؤولیت مدنی مربوط به آن را بیمه کند.

^{۱۳} نک: عبدالرزاق احمد السنهوری، پیشین و سید حسین صفایی و اسدالله امامی، پیشین.

^{۱۴} همایون مشایخی، مبانی و اصول حقوقی بیمه، ج ۲، بیمه‌های اشخاص، نشریه شماره ۴، مدرسه عالی بیمه تهران، ۱۳۵۳، صص ۶ و ۷.

۷. ماهیت

گفته شد که، در رویه شرکتهای بیمه ایران، بیمه تشکیل سرمایه یا پس‌انداز برای پرداخت مهریه نوعی سرمایه‌گذاری به نفع شوهر و زن است. گرچه بر طبق تعاریف مندرج در دفترچه راهنمای بیمه مهریه زن ذینفع معرفی شده است ولی شوهر نیز در این قرارداد ذینفع است زیرا به اندازه‌ای که شرکت بیمه به زن می‌پردازد، ذمه شوهر بری می‌شود؛ ولی از آنجاکه اجراء تعهدات بیمه‌گر منوط به پرداخت حق بیمه و تحقق شرایط توافق شده است ممکن است به ظاهر این نوع بیمه نوعی قرارداد مشروط انتقال دین تلقی شود ولی شرکت بیمه به موجب قرارداد بیمه ضامن عهده شوهر تا سقف معین در صورت مرگ یا طلاق می‌شود و دین پیش از تحقق شرط منتقل نمی‌گردد. لیکن ضمان شرکت بیمه ضمان منجز و قطعی و مشروط به پرداخت حق بیمه از طرف بیمه‌گذار، جز در صورت از کار افتادگی دائم و کامل شوهر در طول مدت بیمه است که در این صورت بیمه‌گذار از پرداخت بعدی اقساط حق بیمه تا پایان مدت بیمه معاف شده و تعهدات بیمه‌گر کماکان در موعد مقرر انجام خواهد گرفت.^{۱۵}

ولی باید توجه داشت که این ضمان، ضمان اصطلاحی نیست زیرا عقد ضمان بین ضامن و مضمون‌له بسته می‌شود در صورتی که بیمه مهریه بین شوهر (بدهکار) یا شخصی از طرف او با ضامن منعقد می‌گردد. این قرارداد به ظاهر با تعهد به نفع شخص ثالث (ماده ۱۹۶ قانون مدنی) نیز متفاوت است چه تعهد به نفع ثالث اغلب در قالب شرط ضمن عقد محقق می‌شود و ثالث ذینفع قرار می‌گیرد ولی در بیمه مهر شوهر نیز که طرف قرارداد و متعهد است ذینفع قرار می‌گیرد. گاهی شوهر طرف قرارداد نیست و ثالثی با شرکت بیمه طرف قرارداد واقع می‌شود. با وجود این طبع این نوع از بیمه مهر با تعهد به نفع شخص ثالث سازگارتر است.^{۱۶}

^{۱۵} بیمه ایران (روابط عمومی)، بیمه مهریه بی‌تا، بند ۲ مزایا.

^{۱۶} ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها، ج ۳، شرکت انتشار با همکاری بهمن برنا، ۱۳۷۶، ش ۶۴۹، ۶۵۰ و ۶۵۲ تا ۶۵۴؛ عبدالمنعم فرج صده، نظریه المقدمه فی قوانین البلاد العربیه (القانون المصری و اللبنانی و السوری و العراقی و الیسی و الکیوتی و السودانی)، بیروت، دارالنهضة العربیه، ۱۹۸۴، ش ۳۵۲، ص ۳۵۸.

در صورتی که بیمه مهر (بعد از تعیین مهر و استقرار آن به صورت دین بر ذمه شوهر) از نوع بیمه تضمین است، چنانکه در بیمه تضمین موضوع بیمه میزان معینی وجه نقد است که بیمه‌گر در نقش ضامن بیمه‌گذار، در صورتی که وی تحت شرایط قرارداد قادر به پرداخت نباشد، به عهده می‌گیرد.^{۱۷} در بیمه مهر نیز بیمه‌گر ضامن شوهر می‌شود تا بدهی او را درباره مهر بر طبق شرایط قرارداد به زن بپردازد. گرچه به گفته فقیهان عامه و امامیه با تشکیل عقد ضمان، ذمه شوهر بری و ذمه ضامن مشغول می‌گردد و زن فقط می‌تواند مهر خود را از ضامن مطالبه کند^{۱۸} ولی ضمان شرکت بیمه در بیمه مهر محض از نوع تضامنی و منجز است که التزام به تأدیه به عدم امکان وصول مهر از دارایی شوهر در زمان طلاق یا مرگ موکول می‌گردد. این نوع بیمه برای شرکتهای بیمه ایرانی تاکنون شناخته نشده است. بیمه مهری که مال معین است حسب مورد بیمه خسارت یا بیمه مسؤلیت است.

ب - شرایط و ویژگی‌ها

برای تشکیل و صحت قرارداد بیمه مهر وجود برخی از شرایط در موضوع، دو طرف قرارداد و شخص ثالث ذینفع لازم است که به ترتیب ذیل مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد.

۸. موضوع بیمه مهر و بیمه‌شده

۸-۱. موضوع

موضوع بیمه یا به تعبیر دقیق مورد عقد بیمه ایجاد تعهد متقابل برای بیمه‌گر و بیمه‌گذار است با وجود این ماده یک قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶ فقط آنچه را که بیمه

^{۱۷} آیت کریمی، پیشین، ص ۳۷۱.

^{۱۸} بدران ابوالعین بدران، الفقه المقارن للاحوال الشخصیه بین المذاهب الاربعه السنیه و المذهب

الجعفری و القانون الزواج و الطلاق، بیروت، دارالنهضة العربیه، بی تا، ص ۲۱۹.

می‌شود موضوع بیمه نامیده است. در این ماده می‌خوانیم: «بیمه عقدی که به موجب آن یک طرف تعهد می‌کند در ازای پرداخت وجه یا وجوهی از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه، خسارت وارد بر او را جبران نموده یا وجه معینی بپردازد. متعهد را بیمه‌گر، طرف تعهد را بیمه‌گذار، وجهی را که بیمه‌گذار به بیمه‌گر می‌پردازد حق بیمه و آنچه را که بیمه می‌شود موضوع بیمه نامند» بر طبق این تعریف موضوع عقد بیمه در بیمه تشکیل سرمایه برای پرداخت مهریه تعهد مالی بیمه‌گر برای پرداخت تمام یا بخشی از مهریه یا جبران خسارت وارد بر مال موضوع مهر در برابر تعهد بیمه‌گذار نسبت به پرداخت حق بیمه نیز موضوع دیگر حق بیمه است. در دیگر انواع بیمه نیز موضوع بیمه ایجاد تعهد متقابل برای بیمه‌گر و بیمه‌گذار است.

۲-۸. بیمه‌شده

بیمه‌شده که قانونگذار ایران آن را با تسامح موضوع بیمه نامیده ممکن است مسئولیت اشخاص باشد یا سرمایه آنان. حقوقدانان این دو نوع بیمه را در قالب بیمه خسارات و بیمه اشخاص بحث کرده‌اند.^{۱۹}

ماده ۴ قانون بیمه ایران مصوب ۱۳۱۶ مقرر می‌دارد:

«موضوع بیمه ممکن است مال باشد. اعم از عین یا منفعت یا هر حق مالی یا هر نوع مسئولیت حقوقی، مشروط بر اینکه بیمه‌گذار نسبت به بقای آنچه بیمه می‌دهد، ذینفع باشد و همچنین ممکن است بیمه برای حادثه یا خطری باشد که از وقوع آن بیمه‌گذار متضرر می‌گردد».

با وجود این به گفته طراحان بیمه مهریه: «بیمه‌شده زوج است که سلامت یا زندگی او تحت پوشش بیمه قرار گرفته و حیات یا از کار افتادگی و یا فوت او موجب انجام تعهد بیمه‌گر خواهد بود. بیمه‌شده می‌تواند عنوان بیمه‌گذار را نیز داشته باشد».^{۲۰}

به نظر می‌رسد که استفاده از اصطلاح بیمه‌شده برای شخص با مسامحه به کار

^{۱۹} عبدالرزاق احمد السنهوری، پیشین، صص ۱۳۷۶ و ۱۵۱۹.

^{۲۰} بیمه ایران، شرایط عمومی، بی‌تا، ماده ۱؛ بیمه دانا، دفترچه بیمه‌نامه مهریه و آئین‌نامه آن، بی‌تا، ماده ۱.

می‌رود و مقصود از آن میزان مسؤولیت شخص با سرمایه یا اموال (بیمه‌شده) است. برخی از استادان حقوق بیمه نیز اصطلاح بیمه‌شده را هم برای شخص و هم برای موضوع به کار برده‌اند.^{۲۱}

۳-۸. خطر بیمه‌شده

خطر حادثه احتمالی است که وقوع آن در اختیار یکی از دو طرف قرارداد بویژه بیمه‌گذار نیست.^{۲۲} این ویژگی‌ها در بیمه اموال وجود دارد و در بیمه مهری که مال معین است خطر حادثه احتمالی است که در آینده ممکن است واقع شود و ممکن است واقع نشود ولی احتمالی بودن خطر در دیگر بیمه‌های مهر در طول دوره عمر یا یک دوره طولانی مانند ۱۰ یا ۲۰ سال قابل توجیه است. گاه خطر حادثه قطعی مانند مرگ است که زمان وقوع آن مسلم نیست و گاه حادثه احتمالی است مانند طلاق.

خطر در بیمه مهری که مال معین است حادثه ناگوار است مانند آتش سوزی، زلزله و سرقت. خطرهای منشأ خسارت در بیمه مهری که مال معین است گوناگون است و در قرارداد بیمه نوع خطر تعیین می‌شود یا بیمه‌گذار با پرداخت حق بیمه سنگین مال خود را در برابر هر خطری جز خطر عمدی که مسبب آن خود بیمه‌گذار نباشد بیمه می‌کند؛ ولی خطر در بیمه مهری که مال کلی و در ذمه شوهر مستقر است ممکن است حادثه‌ای تلخ باشد مانند مرگ و طلاق، یا حادثه خوشایند، مانند تولد فرزند، خرید خانه، ازدواج یا زنده ماندن فرزند تا سر رسیدن مدت معین یا زنده ماندن پدر تا مدت معین^{۲۳} زیرا بیمه مهر^{۲۴} نوعی بیمه شخص است و در بیمه شخص به شرط حیات^{۲۵}، خطر حادثه خوشایند است.^{۲۶} برای مثال هرگاه فرزند بیمه‌گذار، که ذینفع قرارداد بیمه

^{۲۱} همایون مشایخی، پیشین، صص ۵ و ۱۰.

^{۲۲} همان، صص ۱۹۲ و ۱۹۴.

^{۲۳} عبدالرزاق احمد السنهوری، پیشین، ص ۱۴۰۲؛

Emmett J. Vaughan, Therese M. Vaughan, *Fundamentals of Risk and Insurance*, John Wiley & Sons, INC, U.S.A, 1999, p. 648.

^{۲۴} Assurance dotale

^{۲۵} Assurance en cas de vie

^{۲۶} عبدالرزاق احمد السنهوری، پیشین، ص ۱۱۴۴.

تعیین شده است تا تاریخ معینی که اغلب در آن تاریخ ازدواج می‌کند و به مهر نیاز دارد، زنده بماند مبلغ بیمه را می‌گیرد. از نظر قواعد عمومی و تحلیل فنی، به نظر می‌رسد که بیمه عقد منجزی است که اجراء آن به تحقق خطر موکول می‌گردد. در واقع خطر معلق علیه یا شرط تعلیقی عقد بیمه است.

۹. شرایط

۹-۱. شرایط بیمه‌گر و بیمه‌گذار

قرارداد بیمه مهریه بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار بسته می‌شود پس آنان باید اهلیت قانونی برای تشکیل قرارداد (بلوغ، عقل و رشد) داشته و قاصد و مختار باشند. قرارداد صغیر غیرممیز و دیوانه باطل است و قرارداد صغیر ممیز و غیررشید نافذ نیست. قرارداد بدون قصد، حتی قصد یک طرف باطل است و قرارداد ناشی از اکراه نافذ نیست (مواد ۲۰۳ و ۲۰۹ قانون مدنی) هرگاه اکراه به درجه‌ای برسد که عاقد (بیمه‌گر یا بیمه‌گذار یا نماینده یکی از آن دو در تشکیل عقد بیمه مهریه) را فاقد قصد کند نیز قرارداد باطل است (مستفاد از ماده ۱۰۷۰ قانون مدنی).

بیمه‌گذار باید در تشکیل قرارداد بیمه سمت و نفع بیمه‌ای داشته باشد (مواد ۴ و ۵ قانون بیمه) هرگاه بیمه‌گذار اصیل نبوده و به یکی از عنوانها نمایندگی صاحب مال یا ذینفع را نداشته باشد قرارداد او فضولی است ولی اگر طرف قرارداد سمت خود را اعلام نکند قرارداد بیمه متعلق به خود اوست (مستفاد از مواد ۱۹۶ قانون مدنی و ۶ قانون بیمه). مقصود از نفع بیمه‌ای وجود هر نوع نفع مادی و عاطفی برای بیمه‌گذار است.^{۲۷}

۹-۲. شرایط ثالث ذینفع

شخص ثالث ذینفع یعنی زن که قرارداد بیمه مهریه برای او بسته می‌شود، طرف

^{۲۷} ایرج بابایی، حقوق بیمه، چاپ دوم، سمت، ۱۳۸۳، صص ۴۴ و ۴۵.

قرارداد نیست بنابراین هیچیک از شرایط اساسی صحت قرارداد در او جز وجود و داشتن اهلیت تمتع لازم نیست پس هرگاه زن به هنگام تشکیل قرارداد مجنون یا غیررشید باشد یا به هنگام اجراء قرارداد اهلیت استیغای خود را از دست بدهد به اعتبار قرارداد بیمه آسیبی نمی‌رسد. بدیهی است که اموال و امور مالی مجنون را ولی یا قیم او اداره می‌کند. ولی در بیمه مال معین زن نیز طرف قرارداد و بیمه‌گذار است که باید اهلیت قانونی و دیگر شرایط اساسی لازم برای صحت معامله را داشته باشد. در این صورت زیان‌دیده ثالث طرف قرارداد نیست و عدم اهلیت او به قرارداد بیمه آسیبی نمی‌زند.

۳-۹. شرایط موضوع

مقصود از موضوع در قرارداد بیمه مهر مورد تعهد بیمه‌گذار (پرداخت حق بیمه) و تعهد بیمه‌گر (پرداخت سرمایه مورد توافق به هنگام مرگ یا طلاق یا سررسید معین) است. موضوع قرارداد باید مالیت، منفعت عقلانی، مشروعیت داشته و معلوم و مقدور باشد. به جای این مباحث در پاره‌ای از کتابها از شرایط اجراء تعهد بیمه‌گذار یعنی لزوم تأدیبه به موقع حق بیمه سخن گفته شده است.^{۲۸} به علاوه بین موضوع معامله و اوصاف موضوع نیز خلط شده است.^{۲۹}

۱۰. ویژگی‌ها

قرارداد تشکیل سرمایه برای پرداخت مهر که برخی از شرکتهای بیمه ایران با انتشار دفترچه‌های گوناگون از آن با نام بیمه مهریه یاد کرده‌اند دارای اوصاف ذیل است:

۱. قرارداد مالی است زیرا بیمه‌گذار و بیمه‌گر هر دو درباره تبادلی مال و ارزش مالی به توافق می‌رسند و اصل تراضی جنبه مالی دارد.^{۳۰}

^{۲۸} هادی دستباز، اصول و کلیات بیمه‌های اشخاص، ج ۲، چاپ اول، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۷، ص ۱۰.

^{۲۹} همان، صص ۱۰ و ۱۱.

^{۳۰} بیمه ایران (روابط عمومی) بیمه بخش صنعت و تولید و بازرگانی، ۳۸۳ بی‌تا، ص ۴.

۲. این قرارداد نسبت به بیمه‌گر عهدی است زیرا او به پرداخت سرمایه تعهد می‌کند (همان) ولی نسبت به بیمه‌گذار گاه تملیکی و گاه عهدی است.
۳. قرارداد نسبت به سرمایه‌گذار (بیمه‌گذار) جایز و نسبت به شرکت بیمه (بیمه‌گر) لازم است زیرا بیمه‌گذار مجبور به سرمایه‌گذاری نیست و نویسندگان حقوق بیمه پرداخت حق بیمه در بیمه‌های عمر را اجباری ندانسته‌اند.^{۳۱} ولی بیمه‌گر باید به تعهدات خود عمل کند و حق فسخ قرارداد بیمه را ندارد؛ در صورتی که قرارداد بیمه مهریه نسبت به بیمه‌گذار و بیمه‌گر لازم است چنانکه عقود بیمه اصولاً نسبت به دو طرف قرارداد لازمند.
۴. قرارداد الحاقی است؛ در قراردادهای الحاقی تعهدات و شرایط قراردادی به وسیله یک طرف تعیین می‌شود و طرف دیگر در صورت تمایل ناگزیر است بدون چون و چرا شرایط از پیش تعیین شده را بپذیرد و آزادی او محدود به رد یا پذیرش قرارداد است و اختیاری در تغییر شرایط قرارداد ندارد.
- مبتکر قراردادهای سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهریه نیز شرکت‌های بیمه‌اند و شروط و تعهدات قراردادی را آنها تعیین می‌کنند و بیمه‌گذاران به قرارداد از پیش طراحی شده ملحق می‌شوند. گرچه بیمه مرکزی ایران بر شرکت‌های بیمه نظارت دارد و شرایط عمومی قراردادهای بیمه را تعیین می‌کند ولی چون بیمه‌گذاران در تشکیل قرارداد نقش ضعیفی دارند قرارداد بیمه جنبه الحاقی دارد و همین امر گاهی موجب تحمیل شرایط ناخواسته و غیرمنطقی بر بیمه‌گذاران می‌شود.
۵. قرارداد معوض است. به ظاهر حق بیمه و سرمایه بیمه‌شده دو عوض این قرارداد است. برخی از استادان گفته‌اند^{۳۲} تعهد دو طرف یعنی تعهد به پرداخت حق بیمه و تحمل خطر، که همیشه ثابت است خواه خطر محقق شود یا نه، دو عوض قرارداد بیمه است ولی عقد معاوضی احتمالی است نه معین.^{۳۳}
۶. مبتنی بر حسن نیت نیست؛ از آنجا که پاره‌ای از شرکت‌های بیمه، بیمه مهریه را

^{۳۱} منوچهر فرجادی، پیشین، ص ۴.

^{۳۲} عبدالرزاق احمد السنهوری، پیشین، ص ۱۱۳۹.

^{۳۳} ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: قواعد...، ج ۱، ص ۱۲۳.

نوعی بیمه عمر و پس‌انداز تلقی می‌کنند^{۳۴} و مبلغ بیمه‌شده در بیمه‌نامه تعیین می‌گردد و مانند بیمه‌های خسارت به وقوع حادثه‌ای موقوف نمی‌شود، بیمه کردن بیش از مهریه یا کمتر از آن مطرح نیست و هر کس می‌تواند به اندازه توان مالی خود سرمایه‌گذاری کند.

حتی به گفته برخی از نویسندگان تعدد بیمه هم منع نشده و یک نفر می‌تواند چند بیمه‌نامه عمر از یک یا چند بیمه‌گر خریداری کند ولی بیمه‌گران برای پیشگیری بعضی بیمه‌گذاران و برآورد صحیح خطر اعلام سرمایه‌های بیمه‌نامه‌های متعدد قبلی بیمه‌شده را در برگ پیشنهاد و انعقاد قرارداد جدید بیمه عمر یا حوادث به بیمه‌گذار تحمیل کرده‌اند.^{۳۵} ولی بیمه‌مهری که عین معین است مانند بیمه آتش سوزی و حوادث شخصی^{۳۶} و نیز بیمه محض مهر مبتنی بر حسن نیت است.

۷. بیمه عقد رضایی است. عقد بیمه مانند هر عقد رضایی با قصد انشاء بیمه‌گذار و بیمه‌گر تشکیل می‌شود.^{۳۷} ولی برای اثبات عقد باید به صورت نوشته در آید (مستفاد از ماده ۲ قانون بیمه ایران) برخی از استادان عقد بیمه را از عقود تشریفاتی دانسته‌اند^{۳۸} زیرا: طبق ماده ۲ قانون بیمه ایران (عقد بیمه و شرایط آن باید به موجب سند کتبی باشد و سند مزبور موسوم به بیمه‌نامه خواهد بود)، به گفته برخی: قانونگذار در این ماده با دستور آمرانه‌ای که می‌دهد تنظیم بیمه‌نامه را ضرور اعلام می‌دارد و به همین علت اگر توافق طرفین قرارداد در سند کتبی منعکس نشده باشد از نظر قانونگذار عقد بیع واقع نشده است.^{۳۹}

با وجود این، به نظر می‌رسد که عقد بیمه رضایی است و با ترازی دو طرف واقع

^{۳۴} بیمه ایران (روابط عمومی)، بیمه‌های اشخاص، بی‌تا، ص ۹.

^{۳۵} منوچهر فرجادی، پیشین، ص ۶.

^{۳۶} احمد علی شیبانی، مقدمه‌ای بر اصول بیمه، نشریه شماره ۲۵ مدرسه عالی بیمه تهران، ۱۳۳۶، صص ۱۴۵ و ۱۴۶.

^{۳۷} توفیق حسن فرج، احکام الضمان (التأمين) فی القانون اللبناني، اسکندریه، جلال حزی و شرکا، ۱۹۹۴، ص ۴۳۵؛ السید محمدتقی الحکیم عبدالهاوی، عقد التأمين، حقیقتنه و مشروعیته، بیروت، منشورات حلبی الحقوقیه، ۲۰۰۳، صص ۲۲۹-۲۳۶.

^{۳۸} سید حسین صفایی، قواعد عمومی قراردادها، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۲، ص ۴۴.

^{۳۹} همان، ص ۴۴؛ همایون مشایخی، پیشین، ص ۱۸۶.

می‌شود گرچه اثبات آن با تمام دلایل ممکن نیست.^{۴۰} برخی از استادان به رضایی بودن بیمه تصریح کرده‌اند^{۴۱} ولی در حقوق مصر بیمه عقد شکلی (تشریفاتی) است.^{۴۲}

۸. بیمه عقد مستمر است. از آنجا که تعهدات بیمه‌گذار به‌طور معمول به اقساط پرداخت و گاه تعهدات بیمه‌گر نیز در صورتی که در قرارداد بیمه تراضی شده باشد به صورت مستمری تأدیه می‌شود، می‌توان عقد بیمه را جزء عقود مستمر قرارداد؛ ولی تقسیم عقد به عقود مستمر و آنی ناظر به اجراء تعهدات دو طرف است و اجراء تعهدات بیمه‌گر اغلب به صورت مستمر نیست.

۱-۱۰. ویژگی‌های بیمه مهر محض

بیمه مهریه تمام ویژگی‌هایی را دارد که قرارداد تشکیل سرمایه برای تأدیه مهریه داراست جز اینکه بیمه مهر نسبت به بیمه‌گذار و بیمه‌گر لازم است و هیچیک از دو طرف جز در موارد معین حق فسخ آن را ندارد. در صورتی که قرار داد تشکیل سرمایه برای تأدیه مهر نسبت به بیمه‌گذار جایز است و او به ادامه سرمایه‌گذاری ملزم نیست چنانکه برخی از نویسندگان عقد بیمه زندگی را نسبت به بیمه‌شده (بیمه‌گذار) جایز و نسبت به بیمه‌گر لازم دانسته‌اند.^{۴۳}

مهمترین ویژگی این عقد همانند هر عقد بیمه واقعی^{۴۴} تعاونی بودن آن است. مقصود از اینکه بیمه مهریه بر مبنای تعاون اجتماعی بسته می‌شود آن است که بیمه‌گذاران این عقد (خانواده‌های در شرف تشکیل یا تشکیل شده) با مدیریت و طرفیت یک شرکت بیمه برای جبران ضرر احتمالی خود در صورت انحلال ناخواسته خانواده و فقدان محل برای پرداخت مهریه) با پرداخت حق بیمه اندکی شرکت می‌کنند

^{۴۰} ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: قواعد...، ج ۱، ص ۸۸.

^{۴۱} توفیق حسن فرج، پیشین، ص ۴۳۵؛ عبدالرزاق احمد السنهوری، پیشین، ص ۱۱۳۹.

^{۴۲} همان.

^{۴۳} هادی دستباز، پیشین، ص ۱۰.

^{۴۴} توفیق حسن فرج، پیشین، صص ۱۸ تا ۲۲؛ عبدالحی حجازی، النظریه العامه للالتزام، الجزء الثالث،

احکام الالتزام، مصر، ۱۹۵۴، ص ۱۰؛ عبدالرزاق احمد السنهوری، پیشین، ص ۱۰۸۷.

و شرکت بیمه تعهد می‌کند که هرگاه یکی از شرکت‌کنندگان با مرگ شوهر مواجه شود یا ناخواسته از زندگی مشترک (با طلاق یا فسخ نکاح) محروم گردد، تمام یا بخشی از مهر او را، به میزانی که تعهد کرده است بپردازد.

ممکن است معوض بودن بیمه مهریه با توجه به اینکه تعهد بیمه‌گر به پرداخت مهریه منوط به تحقق خطر یعنی مرگ شوهر یا انحلال نکاح است مورد تردید قرار بگیرد ولی در بیمه مهریه مانند هر نوع بیمه صرف مبلغ بیمه‌شده عوض نیست بلکه عوض پذیرش آثار خطری است که عقد بیمه برای آن تشکیل شده است خواه خطر محقق شود یا نشود و تحمل آثار خطر از سوی بیمه‌گر در هر حال ثابت است.^{۴۵}

به نظر می‌رسد که این نوع بیمه، بیمه واقعی مهر است و نسبت به بیمه‌های دیگر هزینه کمتری دارد زیرا خطر با مدیریت بیمه‌گر بین تمام خانواده‌های طرف قرار داد توزیع می‌شود و نوعی تعاون و همبستگی اجتماعی نیز بین تمام بیمه‌گذاران ایجاد می‌گردد. دخالت دولت و مدیریت بهتر این نوع بیمه و اجباری بودن آن ضروری به نظر می‌رسد. حتی با توجه به پائین بودن نرخ حق بیمه پیشنهاد می‌گردد که تمام یا بخشی از آن را در نخستین ازدواج دولت بپردازد و بدین‌سان جوانان را برای ازدواج تشویق کند. گرچه این بیمه نیز در اصل جزء بیمه‌های بازرگانی است ولی با توجه به وضع جامعه ایرانی باید جنبه اجتماعی آن را تقویت کرد و به شکل اجباری در آورد.

۲-۱۰. قابل جمع بودن بیمه مهر با بیمه عمر

بیمه شخص نوعی سرمایه‌گذاری است و هدف آن جبران خسارت نیست بنابراین چند بیمه شخص با هم قابل جمع است چنانکه بیمه شخص و بیمه مسئولیت نیز با هم قابل جمع است.^{۴۶} بیمه مهریه از نوع بیمه شخص (بیمه عمر) نیست زیرا در بیمه عمر بیمه‌گذار با انعقاد قرارداد بیمه برای شخص ثالث (زن) سرمایه‌گذاری می‌کند و بیمه‌گر به موجب قرارداد بیمه در برابر شوهر (بیمه‌گذار) تعهد می‌کند که پس از فوت او مبلغی را به همسرش بپردازد. در صورتی که در بیمه مهر حق عینی (مال معین) یا دینی (مال

^{۴۵} عبدالرزاق احمد السنهوری، پیشین، ص ۱۱۳۹.

^{۴۶} توفیق حسن فرج، پیشین، صص ۳۰۸ و ۳۰۹.

کلی) زن بیمه شده است و بیمه‌گر جبران خسارات وارده بر عین معین یا پرداخت تمام یا بخشی از حق دینی (مهر کلی) او را در صورت مرگ یا طلاق پا پس از انقضای مدت معین بر عهده گرفته است بنابراین هرگاه زن با تحقق شرایط وصول بیمه مهر آن را وصول کند می‌تواند مبلغ سرمایه‌گذاری شده به نفع خود را نیز به موجب بیمه عمر مطالبه کند و نباید آن را به توهم منع بیمه مکرر باطل و غیر قابل مطالبه دانست.^{۴۷} زیرا بیمه اشخاص تابع اصل غرامت^{۴۸} نیست^{۴۹} و بیمه‌گذار می‌تواند برای یک خطر با چند شرکت بیمه قرارداد منعقد کند و استفاده‌کننده از کلیه شرکتها معادل کل تعهدات آنها مبالغ بیمه‌شده را دریافت دارد.^{۵۰}

۳-۱۰. جواز یا عدم جواز بیمه مهر

برخی از فقیهان بیمه خسارت را شرعی ندانسته و آن را در قالب عقد صلح امکان‌پذیر دانسته‌اند،^{۵۱} ایشان بیمه عمر را نیز فاسد و غیرشرعی ولی تصرف در مال گرفته شده (از بیمه‌گر) را در صورت موت (بیمه‌شده) با رضایت صاحب مال جایز تلقی کرده‌اند.^{۵۲}

بیشتر فقیهان معاصر عقد بیمه را در قالب مسائل جدید (مستحدثه) یک عقد مستقل می‌دانند نه صلح یا هبه معوض و احتمال ضمان معوض را از باب تعهد به جبران خسارت، نه ضمان عهده، نیز داده‌اند^{۵۳} تعهد به جبران خسارت ناظر به آینده است و متعهد، جبران خسارت آینده را می‌پذیرد در صورتی که ضمان عهده ناظر به حال است و ضامن دین موجود بدهکار را بر عهده می‌گیرد. به گفته برخی از فقیهان بیمه جان یا

⁴⁷ J. Birds & N.J. Hird Birds, *Modern Insurance Law*, London, 2001, p. 325.

⁴⁸ Indemnity

⁴⁹ Ivamy E.R. Hardy, *General Principles of Insurance Law*, London, Butterworths, 1979, p. 9810.

⁵⁰ آیت کریمی، پیشین، ص ۴۰۴.

⁵¹ سید محمد کاظم یزدی، سؤال و جواب، به اهتمام سید مصطفی محقق داماد، مرکز نشر علوم اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۶، ص ۱۸۸.

⁵² همان، ص ۱۸۹.

⁵³ روح الله الموسوی الخمینی (امام خمینی)، *تحریر الوسیله*، ج ۲، مؤسسه مطبوعاتی دارالعلم، بی‌تا، ص ۶۰۹.

مال در صورتی که عمل متعهد بیمه (بیمه‌گر) عمل محترم و دارای ارزش مالی باشد و برای آن محافظی قرار دهد یا مانند آن اعمال محترمی انجام دهد عقد صحیح و گرفتن مال از طرفین حلال و گرنه عقد باطل و اخذ مال حرام است.^{۵۴} اعمال محترم شرکتهای بیمه در پاره‌ای از تألیفات به تفصیل توجیه شده^{۵۵} و دلایل گوناگونی برای جواز عقد بیمه آورده شده است.^{۵۶}

گرچه امروزه به بیشتر تردیدها در مورد اعتبار عقد بیمه پاسخ داده شده است و جای تردید در صحت و اعتبار آن باقی نگذاشته‌اند.^{۵۷} ولی به نظر می‌رسد که بیمه چنانکه گفته شد^{۵۸} عقد مستقلی است اگرچه ممکن است در قالب پاره‌ای از عقود مانند صلح، جعاله یا تعهد به نفع شخص ثالث قابل توجیه باشد. اما ویژگی مهم آن این است که در برابر حق بیمه تضمین بیمه‌شده قرار می‌گیرد و نوعی عقد بر مبنای تعاون اجتماعی است.^{۵۹} در پاره‌ای از موارد نیز چنانکه گفته شد نوعی پس‌انداز و سرمایه‌گذاری است. با تشکیل قرارداد بیمه و تضمین بیمه‌شده برای بیمه‌گذار نیز تأمین و آرامش خیال ایجاد می‌شود که می‌توان آن را عوض معنوی حق بیمه دانست و بدین‌سان غری نبودن قرارداد بیمه برای بیمه‌گذار را با حصول عوض مذکور برای وی در بیمه عمر هم توجیه کرد.^{۶۰}

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- ^{۵۴} سید محسن حکیم، *منهاج الصالحین*، ج ۲، نجف، بی‌تا، ص ۴۲.
- ^{۵۵} علامه موسی عزالدین، *الاسلام و قضایا الساعه*، رأی الاسلام فی عقود التأمین و المصاريف العامه و کثیر من قضایا الحیاه، بیروت، دار الاندلس، ج ۱، ۱۹۶۶، صص ۴۰ و ۴۱.
- ^{۵۶} همان، صص ۳۵ تا ۴۱.
- ^{۵۷} امام خمینی، *پیشین*، ص ۳۵ به بعد.
- ^{۵۸} همان.
- ^{۵۹} توفیق حسن فرج، *پیشین*، ص ۱۸.
- ^{۶۰} محمود صادقی، *تعهد به نفع شخص ثالث در حقوق فرانسه*، انگلیس، ایران و فقه امامیه، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۳، ص ۱۸۶.

ج - آثار

۱۱. حقوق و تعهدات بیمه‌گذار و بیمه‌گر

در طرح بیمه مهریه حقوق و تعهداتی برای بیمه‌گذار و بیمه‌گر به ترتیب ذیل پیش‌بینی شده است:

۱. بیمه‌گذار باید بر طبق قرارداد، حق بیمه را یکجا، سالانه یا ماهانه بر اساس سرمایه انتخابی و با توجه به سن بیمه‌شده و مدت بیمه پردازد.^{۶۱}
۲. بیمه‌گذار نمی‌تواند در طول مدت بیمه بدون موافقت زن ذینفع را تغییر دهد.^{۶۲} مقصود از ذینفع، زن است. محدودیت شوهر زمانی است که در قرارداد بیمه مهریه حق تغییر ذینفع را به صورت شرط نتیجه از خود سلب کرده باشد.
۳. در صورت قطع پرداخت حق بیمه از طرف بیمه‌گذار، قبل از ۶ ماه از تاریخ شروع بیمه، بیمه‌نامه مشمول شرایط ابطال شده و بیمه‌گر هیچگونه تعهدی نخواهد داشت.^{۶۳}
۴. در صورت فوت زن در طول مدت اعتبار بیمه‌نامه (پس از گذشت حداقل ۶ ماه از تاریخ شروع بیمه و پرداخت حق بیمه ارزش بازخرید بیمه‌نامه به بیمه‌گذار پرداخت خواهد شد.^{۶۴} برخی از شرکتهای بیمه بازخرید بیمه‌نامه‌ای را که حق بیمه آن شش ماه پرداخت شده باشد با تقاضای بیمه‌گذار و موافقت استفاده‌کننده پذیرفته^{۶۵} و امکان بازخرید را به حالت فوت زن محدود نکرده‌اند.
۵. در صورت از کار افتادگی دائم و کامل شوهر در طول مدت بیمه، بیمه‌گذار از پرداخت اقساط بعدی حق بیمه تا پایان مدت بیمه معاف شده و تعهدات بیمه‌گر در

^{۶۱} بیمه ایران، شرایط عمومی، بی تا، صص ۶ تا ۸.

^{۶۲} همان، ص ۳.

^{۶۳} بیمه ایران، شرایط عمومی، بند ۹ از مزایا.

^{۶۴} همان، بند ۱۰ از مزایا.

^{۶۵} همان، ماده ۷ از شرایط عمومی.

موعد مقرر انجام خواهد شد.^{۶۶}

۱۲. حقوق زن

با بیمه مهریه زن از حقوق و مزایای ذیل بهره‌مند می‌شود:

۱. در صورت حیات شوهر در پایان مدت بیمه، سرمایه اصلی بیمه‌نامه به صورت یکجا یا مستمری به زن پرداخت می‌گردد؛
۲. در صورت فوت بیمه‌شده در طول مدت بیمه سرمایه اصلی بیمه‌نامه به زن پرداخت خواهد شد.
۳. در صورت فوت بیمه‌شده بر اثر حادثه دو برابر سرمایه اصلی بیمه‌نامه به زن پرداخت خواهد گردید.
۴. هرگاه زن بعد از ۶ ماه از تاریخ شروع بیمه‌نامه و پرداخت حق بیمه توسط بیمه‌گذار و قبل از پایان مدت بیمه مطلقه گردد، ذخیره پس‌اندازی بیمه‌نامه تا تاریخ پرداخت حق بیمه به وی پرداخت خواهد شد.^{۶۷}
۵. زن می‌تواند، پس از گذشت حداقل دو سال از شروع بیمه و پرداخت مستمر حق بیمه، از محل ذخیره پس‌اندازی بیمه‌نامه تقاضای وام نماید.^{۶۸}
۶. سرمایه بیمه مهریه جزء ما ترک نبوده و از مالیات بر درآمد و مالیات بر ارث معاف می‌باشد.^{۶۹}
۷. زن به میزان ۷۵٪ در منافع حاصل از عملیات بیمه‌گری در این بخش سهیم بوده و در صورت تشکیل منافع مزبور، سرمایه اصلی بیمه‌نامه به اضافه سرمایه‌ای که از محل مشارکت در منافع ایجاد شده است به وی پرداخت خواهد شد.^{۷۰} در طرح بیمه مهریه بیمه ایران این امتیاز برای شوهر پیش‌بینی شده است ولی در دفترچه‌های راهنمای بیمه

^{۶۶} همان، بند ۲ از مزایای بیمه مهریه با اندکی تصرف و اصلاح در عبارات.

^{۶۷} همان، بند ۵ از مزایای طرح بیمه مهریه با اندکی تصرف و اصلاح در عبارات.

^{۶۸} همان، بند ۷ از مزایا.

^{۶۹} همان، بند ۸ از مزایا.

^{۷۰} همان، بند ۶ از مزایا.

اشخاص همان شرکت (ص ۹) امتیاز مذکور برای زن است که درست به نظر می‌رسد.
 ۸. در بیمه مهر محض هرگاه به دلیل فوت یا از کار افتادگی شوهر یا طلاق، مهر زن قابل پرداخت نباشد بیمه‌گر آن را می‌پردازد.

د - انحلال قرارداد

قرارداد ممکن است به‌طور ارادی یا به صورت قهری منحل گردد؛

۱۳. انحلال ارادی و قهری

از موارد انحلال ارادی می‌توان فسخ و اقاله را نام برد.^{۷۱} دو طرف یعنی بیمه‌گر و بیمه‌گذار می‌توانند قرارداد را اقاله کنند ولی هیچ وقت اقاله حق مکتسب ثالث را از بین نمی‌برد.^{۷۲} با وجود این هرگاه دو طرف برای ثالث به صورت مشروط حق ایجاد کرده باشند می‌توانند قرارداد را اقاله و آن را از بین ببرند.

از آنجا که قرارداد تشکیل سرمایه برای پرداخت مهر نسبت به بیمه‌گذار جایز است و او الزامی در این سرمایه‌گذاری یا پرداخت باقی مانده اقساط آن ندارد، هر وقت که بخواهد می‌تواند قرارداد را فسخ و به تعهداتش عمل نکند.^{۷۳} ولی قرارداد نسبت به بیمه‌گر لازم است و او حق فسخ ندارد. بیمه‌گر نیز می‌تواند، در صورتی که در قرارداد بیمه شرط فسخ به نفع او شده باشد، قرارداد را فسخ کند.

گاه ممکن است برای تخلف از تعهدات ناشی از قرارداد بیمه شرط فاسخی به نفع بیمه‌گر قرار داده شود، در این صورت انحلال قرارداد به تحقق شرط مزبور موکول شده است و قرارداد خود به خود منحل می‌گردد.

با توجه به اینکه بیمه قرارداد الحاقی است و متن قرارداد را شرکتهای بیمه تنظیم می‌کنند؛ اغلب وجود چنین شرطهایی برای بیمه‌گذاران زیانبار است که دولت باید از

^{۷۱} آیت کریمی، پیشین، صص ۱۲۴-۱۲۸.

^{۷۲} ناصر صادقی، حقوق مدنی: قواعد...، ج ۳، ش ۸۶۵، ص ۳۷.

^{۷۳} همایون مشایخی، پیشین، ص ۲۷۰ به بعد.

سوء استفاده شرکت‌های بیمه پیشگیری کند.

اثر مرگ و حجر بیمه‌گذار پیش از اجراء تعهدات او و پرداخت تمام حق بیمه و بعد از آن در قرارداد بیمه متفاوت است. مرگ و حجر بیمه‌گذار بعد از اجراء تعهدات او به قرارداد بیمه آسیبی نمی‌زند و بیمه‌گر باید به تعهدات خود عمل کند. به علاوه هرگاه بیمه‌گذار (شوهر) که بیمه‌شده در قرارداد مهریه است در طول مدت بیمه فوت کند به قرارداد آسیبی نمی‌رسد و سرمایه اصلی بیمه‌نامه به زن پرداخت خواهد شد^{۷۴} و اگر فوت بیمه‌شده بر اثر حادثه باشد، دو برابر سرمایه اصلی به زن پرداخت خواهد شد (بند ۴ از مزایای بیمه مهریه). حجر بیمه‌شده (شوهر) نیز سبب انحلال قرارداد بیمه مهریه نمی‌شود.^{۷۵}

اصول حاکم بر انحلال ارادی و قهری بیمه‌های مسئولیت مدنی مالک و متصرف مال موضوع مهر تابع قواعد عمومی انحلال بیمه‌های مسئولیت مدنی است.^{۷۶} گفته شد که هدف بیمه مهر، محض حمایت از زن است و می‌خواهد پرداخت مهر را در شرایطی که وصول آن از شوهر یا ترکه او امکان ندارد تضمین کند. بنابراین شرط سقوط حق فسخ شوهر در بیمه‌نامه با هدف مذکور سازگار به نظر می‌رسد ولی اقاله عقد بیمه از قواعد عمومی پیروی می‌کند. به علاوه زن به عنوان طلبکار می‌تواند طلب خود را ابراء کند. به طور کلی بیمه مهر نیز مانند دیگر عقود بیمه با یکی از اسباب اصلی یا تبعی انقضای عقد منحل می‌گردد.^{۷۷}

در صورت توقف یا ورشکستگی بیمه‌گر، عقد بیمه منحل نمی‌شود و شخص ثالث جزء طلبکاران او قرار می‌گیرد و مرگ و حجر زن نیز موجب انحلال عقد نمی‌شود. در صورت مرگ زن حق او به وارثانش منتقل می‌شود و در صورت حجر ولی یا قیم زن امور او را اداره می‌کند.

^{۷۴} بیمه ایران، شرایط عمومی، بند ۳ از مزایا.

^{۷۵} همان، مستفاد از بند ۲ از مزایا.

^{۷۶} القاضی حسین عبداللطیف حمدان، التأمینات العینیة، بیروت، منشورات حلبی الحقوقیه، ۲۰۰۵، صص ۴۶۷، ۴۶۹ و ۴۸۱.

^{۷۷} همان، ص ۴۸۱ به بعد و صص ۴۶۹ تا ۴۷۵.

۱۴. انتقال مال موضوع مهر به دیگری

در صورتی که مال موضوع مهر به دیگری منتقل شود و منتقل الیه کلیه تعهداتی را که به موجب قرارداد به عهده بیمه‌گذار بوده است در مقابل بیمه‌گر اجرا کند، عقد بیمه به نفع منتقل الیه باقی می‌ماند ولی هر یک از بیمه‌گر یا منتقل الیه حق فسخ آن را خواهد داشت (مستفاد از ماده ۱۷ قانون بیمه) بنابراین با فوت زن وارثان او قائم مقام وی می‌شوند و حسب مورد می‌توانند قرارداد بیمه را فسخ کنند.^{۷۸}

در صورتی که مهر منتقل شده وسیله نقلیه موتوری زمینی باشد مالک جدید ظرف ۱۵ روز مکلف به اعلام انتقال وسیله نقلیه به بیمه‌گر است و حقوق و تعهدات ناشی از قرارداد بیمه از تاریخ انتقال وسیله نقلیه به انتقال‌گیرنده منتقل می‌شود (مستفاد از ماده ۳ قانون بیمه اجباری وسایل نقلیه موتوری زمینی ۱۳۴۷).

۵- لزوم اصلاح ساختار بیمه مهر و نقش اجتماعی آن

۱۵. نقش دولت در اصلاح ساختار بیمه مهر و ترویج فرهنگ بیمه

با توجه به نقش ضعیف شرکتهای ایرانی بیمه در ترویج فرهنگ بیمه و تمایل به جمع‌آوری سود سرشار و ایجاد روحیه عدم اعتماد در مردم دولت باید در اصلاح ساختار بیمه مهریه از چند جهت دخالت کند:

۱. بیمه مهر محض را به شرکتهای بیمه و مردم معرفی و آن را اجباری اعلام کند. گفته شد که بیمه مهریه محض جنبه اجتماعی نیز دارد و جنبه اجتماعی آن قوی‌تر است. بنابراین دولت باید با تعیین حق بیمه مناسب که برای زوجهای جوان در شرایط متعارف قابل پرداخت باشد، شرکتهای بیمه را به رعایت اصول بیمه اجباری مهر وادار و از طرف دیگر با کمکهای مالی به زن و شوهرهای جوان، دست کم در نخستین ازدواج تمام یا بخشی از حق بیمه مهر اجباری را پردازد. گفتنی است که حق بیمه در این نوع بیمه یک بار پرداخت می‌شود و میزان آن، با توجه به تعداد زیاد بیمه‌گذاران،

^{۷۸} آیت کریمی، پیشین، صص ۱۲۴-۱۲۸.

که به تعداد خانواده‌های تشکیل یافته است، نسبت به بیمه‌های اختیاری کمتر است. در واقع دولت با مدیریت نظارتی خود بر شرکتهای بیمه زمینه پرداخت مهر زنانی را که مقهور سرنوشت بد مرگ شوهر یا طلاق ناخواسته شده‌اند، از محل مبالغ جمع‌آوری شده فراهم می‌کند.

۲. الزام شرکتهای بیمه به شناخت و معرفی انواع بیمه‌های مهر؛

۳. از آنجاکه بیمه قرارداد الحاقی است و در قرارداد بیش از اندازه از بیمه‌گر حمایت می‌شود دولت باید قالبهای قرارداد بیمه را تعیین و بدین‌سان تا حدودی به نفع اصل حاکمیت اراده گام بردارد. در ایران بیمه مرکزی به شرکتهای بیمه نظارت دارد ولی این نظارت کافی نبوده است.

۱۶. نقش بیمه مهر در خانواده و جامعه

شناخت انواع بیمه مهر و استقبال خانواده‌ها از آن و انتخاب نوع متناسب با وضع خانوادگی و اجتماعی خود می‌تواند نقش مثبت و مفیدی را به ترتیب ذیل ایفا کند:

۱. سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر به حس برنامه‌ریزی برای پرداخت بدهی کمک می‌کند و زوجها را به ایفای بدهی خود قادر می‌سازد.

۲. خطر مرگ و طلاق بیمه می‌شود و بدین‌سان نگرانی زنان را نسبت به آینده از بین برده و حس امید به زندگی و آینده و خوش بینی در آنها را تقویت می‌کند.

۳. اختلافات و نگرانی ناشی از عدم پرداخت مهر را از بین می‌برد زیرا: اولاً - خانواده‌ها به میزان قدرت پرداخت خویش سرمایه‌گذاری می‌کنند؛ ثانیاً - همین امر موجب می‌شود که مهر به صورت واقعی تعیین و از تعیین مهرهای صوری و تصاعدی پرهیز شود.

۴. توانایی پرداخت مهر و ایفای تعهد برای شوهر ایجاد می‌کند و خطر بطلان تعهد غیرمقدور را از بین می‌برد و اعتماد به نفس، وظیفه‌شناسی و احترام به قانون را در شوهر افزایش می‌دهد.

۵. بیمه مهر از هر نوع که باشد بویژه بیمه سرمایه‌گذاری برای پرداخت مهر و بیمه مهر محض از طرح دعاوی مربوط به مطالبه مهر پیشگیری می‌کند و به‌طور چشمگیری از آمار پرونده‌های دادگستری و در نتیجه هزینه‌های دولت می‌کاهد.

۱۷. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

۱۷-۱. نتیجه

از این مقاله نتایج ذیل حاصل می‌شود:

۱. بیمه مهر محض نوعی بیمه اجتماعی است که برای شرکتهای بیمه و مردم ناشناخته است و با قرارداد تشکیل سرمایه برای پرداخت مهر که با بیمه عمر شباهت دارد متفاوت است؛ در بیمه سرمایه‌گذاری برای تأمین مهر، بیمه‌گر بر طبق قرارداد بیمه سرمایه‌بیمه‌شده را از محل سرمایه‌گذاری می‌پردازد ولی در بیمه مهر محض خطر و خسارت ایجاد شده برای زن از محل مجموع حق بیمه‌های بیمه‌گذارانی که در معرض چنین حادثه‌ای قرار دارند جبران می‌شود.^{۷۹} بیمه مختلط سرمایه‌گذاری تنها بیمه مهر شناخته شده است که به صورت بسیار محدود برخی از شرکتهای بیمه آن را معرفی کرده‌اند.

۲. بیمه مهر در پاره‌ای از موارد ممکن است از نوع بیمه خسارت باشد. هرگاه مهر عین معین مانند خانه و اتومبیل معین باشد، بیمه در قالب بیمه اشیاء و گاه بیمه مسؤولیت مدنی قرار می‌گیرد.

۳. بیمه مهر خطر بطلان تعهد غیرمقدور را از بین می‌برد و شوهر را به پرداخت مهر همسر خویش قادر می‌کند.

۱۷-۲. پیشنهاد

برای ترویج فرهنگ بیمه مهر پیشنهاد می‌گردد:

۱. بیمه مهر به دو نوع اجباری و اختیاری تقسیم شود؛ بیمه مهر محض در ردیف بیمه‌های اجتماعی قرار بگیرد و برای تمام خانواده‌ها اجباری و دیگر بیمه‌های مربوط به مهر، اختیاری باشد.

۲. حق بیمه اجباری را دست کم برای نخستین ازدواج دولت تقبل کند.

^{۷۹} سید حسین صفایی و اسدالله امامی، پیشین؛ ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: قواعد... ج ۱.

۳. الگوهای مناسب هر یک از بیمه اجباری یا اختیاری به وسیله دولت تعیین و به صورت شرط ضمن عقد نکاح شوهر مکلف به انتخاب بیمه اجباری باشد. درباره بیمه اختیاری نیز زن در عقدنامه تصریح کند که خود از بیمه مهر منصرف شده است.

مبنای الزام شوهر به پرداخت حق بیمه بر مبنای این پیشنهاد حکم قانونی برای تأمین مصلحت خانواده و جامعه است که در قالب شروط قانونی عقد نکاح شوهر از وجود آن آگاه و ملزم به اجرا می‌شود. به علاوه هرگاه شوهر به پیشنهاد زن ضمن عقد نکاح آن را بپذیرد الزام او به اجراء مفاد شرط بر مبنای آزادی حکومت اراده نیز قابل توجیه است. زیرا با انعقاد عقد نکاح ذمه شوهر به پرداخت مهر مشغول می‌گردد و زن می‌تواند او را به پرداخت نقدی یا اقساطی آن الزام کند؛ حال هرگاه زن مطالبه مهر را به شرط اخذ تضمین از نوع بیمه مهر به آینده موکول کند و بر شوهر خود سخت نگیرد نباید آن را اجحاف یا تحمیل غیرقانونی شرط بر شوهر پنداشت چه او دو راه بیشتر ندارد یا باید مهر سنگین را با تحمل مشقت فراوان بپردازد یا با صرف هزینه اندکی به عنوان حق بیمه، بیمه مهر تهیه و خوشبختی خود و همسرش را تضمین نماید.

JOURNAL OF LEGAL RESEARCH

VOL. VI, No. 1

2007-1

Articles

- Tendency to Accept Corporations Criminal Liability
- Rule of Laws or Politics: Analysis of the UN Security Council Resolution 1747
- The Apply of Self-Defence for Combating Terrorism
- The Issue of Constitutionalization of the Legal Order
- Insurance of Dowry
- The Responsibility of Offender to Pay Treatment Charges Exceeding the Amount of *Diah*
- Analysis of Mandatory participation of the Executive Branch in Legislation-making Process in Iran's law

Special Issue: Legal Aspects of Reproductive and Therapeutic Cloning

- Legal and Moral Aspects of Cloning
- Human Dignity and Reproductive Cloning
- Different Bases for Prohibiting Human Reproductive Cloning
- Challenges of Therapeutic Cloning
- UN Criminal Policy against Human Cloning

Critique and Presentation

- A Critique on Some Stipulations of the New Act for Administrative Court of Justice
- Reflections on Article 18 of the Amended Act for Formation of Public and Revolutionary Court

ISSN: 1682-9220

S. D. I. L.
The S.D. Institute of Law
Research & Study